

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏ

ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՑԵՐ

*Նվիրվում է ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի
հիմնադրման 50-ամյակին*

№ 14

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
2018

ЕРЕВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

*Посвящается 50-летию основания факультета востоковедения
ЕГУ*

№ 14

Ереван
Издательство ЕГУ
2018

YEREVAN STATE UNIVERSITY
FACULTY OF ORIENTAL STUDIES

JOURNAL OF ORIENTAL STUDIES

*Dedicated to the 50th anniversary of the foundation of the faculty
of Oriental Studies of YSU*

№ 14

YEREVAN
YSU PRESS
2018

**Հրատարակվում է Երևանի պետական համալսարանի
արևելագիտության ֆակուլտետի
գիտական խորհրդի որոշմամբ**

Խմբագրական խորհուրդ՝

Մելքոնյան Ռուբեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր (խմբագիր)

Մելիքյան Գուրգեն բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Խառատյան Ալբերտ պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթակից-անդամ

Սաֆրաստյան Ռուբեն պ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ ակադեմիկոս

Հովհաննիսյան Լավրենտի բ.գ.դ., պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ թղթ.-անդամ

Հովհաննիսյան Դավիթ բ.գ.թ., պրոֆեսոր

Սաֆարյան Ալեքսանդր պ.գ.թ., պրոֆեսոր

Ոսկանյան Վարդան բ.գ.թ., դոցենտ

Քոչարյան Հայկ պ.գ.թ., դոցենտ

Սարգսյան Լևոն պ.գ.դ., պրոֆեսոր

Կարապետյան Ռուբեն պ.գ.դ.

Տեր-Մաթևոսյան Վահրամ պ.գ.դ.

Գրեկյան Երվանդ պ.գ.դ.

Բեյկենկովա Մարիա բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ռուսաստան)

Կուզնեցով Վասիլի պ.գ.թ., դոցենտ (Ռուսաստան)

Էքմեքչյան Լեոնա PhD (ԱՄՆ)

Իլյա Յակուբովիչ բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Գերմանիա)

Ահմադջան Ղուրոնբեկով բ.գ.դ., պրոֆեսոր (Ուզբեկստան)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

<i>ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱԳԱՀ ԱՐՄԵՆ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ՈՂՋՈՒՅՆԻ ԽՈՍՔԸ ԵՊՀ ԱՐԵՎԵԼԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՖԱԿՈՒԼՏԵՏԻ 50-ԱՍՅԱ ՀՈՐԵԼՅԱՆԻՆ</i>	11-12
---	-------

ԱՐԱԲԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

<i>Մկրտումյան Գայանե ՍՈՒՍՈՒԼՍԱՆՆԵՐԻ ԿՈՂՄԻՑ ՏՐՎԱԾ ՀՐՈՎԱՐՏԱԿ- ՊԱՅՄԱՆԱԳՐԵՐԻ ԴԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆՅԱ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ԿՅԱՆՔՈՒՄ</i>	14-27
--	-------

<i>Ռաֆայելովա Քրիստինե ՍԱՐԴՈՒ ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ ԵՎ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ ԲՆՈՐՈՇՈՂ ՀԱՄԵՍԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀՈԳԵԼԵԶՎԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՆ ԱՐԱԲ ԵՎ ՀԱՅ ԼԵԶՎԱՍՇԱԿՈՒՅԹՆԵՐՈՒՄ</i>	28-39
--	-------

<i>Ikilikyan Sona ARAB-IRANIAN RELATIONS IN THE CONTEXT OF THE PERSIAN GULF NAMING DISPUTE</i>	40-54
--	-------

ԹՅՈՒՐՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Ռամագյան Սամվել

«ՔՅՈՌՕՂԼԻ» ԷՊՈՍԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ՀԱՐՅԵՐԸ ԵՎ XVII ԴԱՐԻ

ՀԱՅ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ.....56-94

Հակոբյան Տաթևիկ

ԱԲԴՈՒԼ ՀԱՄԻԴ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ԿԵՐՊԱՐԻ

ՎԵՐԱՐԺԵՎՈՐՄԱՆ ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ

ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՁ (ՍԵԼԻՄ

ԴԵՐԻՆԳԻԼԻ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՕՐԻՆԱԿՈՎ).....95-110

Սարգսյան Տաթևիկ

ՊՈԼՍՈ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԴԵՐԸ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ

ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ-ՀԱՅ ՀԱՄԱՅՆՔ

ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ. ՕՍՄԱՆՅԱՆ ՎԵՐՁԻՆ

ՊԱՏՐԻԱՐՔ ԶԱՎԵՆ ՏԵՐ-ԵՂԻԱՅԱՆ.....111-123

Աբրահամյան Մհեր

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐԻ ԲՈՆԻ ԿՐՈՆԱՓՈԽՈՒԹՅԱՆ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՅԵՐԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ.....124-137

Պողոսյան Նաիրա

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՅԸ ՀԱԼԻԴԵ

ԷԴԻՓ ԱԴԸՎԱՐԻ ՀՈՒՇԵՐՈՒՄ.....138-151

Մելքոնյան Ռուբեն

ԵՐԻՏԹՈՒՐՔԵՐ-ՔԵՄԱԼԱԿԱՆՆԵՐ. ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ

ԵՎ ԿԱԴՐԱՅԻՆ ՇԱՐՈՒՆԱԿԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ.....152-165

Գևորգյան Արշակ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼՍԻ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹՅՈՒՆ-
ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԿԱՐՉԱՊԵՏ ԱԴՆԱՆ ՄԵՆԴԵՐԵՄԻ ԵՎ ԳԱՐԵԳԻՆ
ՏՐԱՊԻԶՈՆՑԻ ՊԱՏՐԻԱՐՔԻ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ՇՓՈՒՄՆԵՐԻ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՈՒՄ.....166-178

Հովսեփյան Լևոն
ԹՈՒՐՔԻԱՅԻ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՐԴԻ ՄԻՏՈՒՄՆԵՐԸ ԵՎ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
ԻՆՔՆՈՒԹՅԱՆ ՓՈԽԱԿԵՐՊՈՒՄԸ.....179-205

Դարբինյան Հայկ
«ՓԱՓՈՒԿ ՈՒԺԺ» ԶՈՒԳԱԿՑՈՒՄԸ «ԿՈՇՏ ՈՒԺԻՆ».
ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԴԻՎԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼԻԶԱՑՈՒՄԸ ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....206-219

Գևորգյան Արշակ
«ԱՐԴԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄ» ԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՏԵՔՍԸ.
ՊԱՀՊԱՆՈՂԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻԲՐԵՎ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԻՆՔՆՈՒԹՅՈՒՆ.....220-230

Հովհաննիսյան Գոռ
ՌՈՒՄ-ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ 1920-
ԱԿԱՆՆԵՐԻՆ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿՆԱՐԿ.....231-240

Հարությունյան Ավետիք
2015 թ. ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ.....241-250

Մարգարյան Հայկ
ՏԵՂԱԿԱՆ ԻՆՔՆԱԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՄԱՐՄԻՆՆԵՐԻ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԱՐԺԵՔԻ ԹՈՒՐՔԱԿԱՆ
ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ 251-263

Պետունց Արեն
ԱԶԳԱՅՆԱՍՏՈՒԿԱՆ ՆՈՐ ՈՒԺԻ ԲԵՄԵԼԸ
ԹՈՒՐՔԻԱՅՈՒՄ 2018 թ. ԸՆՏՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐՈՒՄ.....264-278

Մելքոնյան Մարիամ
ԿՆՈՋ ԷՄԱՆՍԻՊԱՅԻԱՅԻ ԽՆԴԻՐԸ ՄԻՂԻ
ՀԱԹՈՒՆԻ «ԱՂԵՐՄԱԳՐՈՒՄ».....279-288

Պետրոսյան Ամալյա
XVIII ԴԱՐԻ ԹՈՒՐՔՄԵՆԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....289-298

Խաչատրյան Շուշան
ՄՈՒԽԹԱՐ ԱՌԻԵՁՈՎԻ ՍՏԵՂԾԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՋ.....299-314

Մովսիսյան Լիլիթ
ԱՐԴԻ ՀԱՅ ԵՎ ԱՐԲԵՋԱՆԱԿԱՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ԼԵԶՎԻ
ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ԶՈՒԳԱՐԿԱԿԱՆ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ.....315-328

Хабидуллина Элмира *
 ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ
 ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ С ТАТАРСКОГО
 ЯЗЫКА НА ТУРЕЦКИЙ.....329-335

Քոչարյան Հայկ, Գևորգյան Աննա
 ԻՍԼԱՄԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՆԸ ԱՂԲԵՋԱՆՈՒՄ ԵՎ ԱՅՌ
 ԳՈՐԾՈՆԻ ԱԶԴԵՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀՀ ԱՆՎՏԱՆԳԱՅԻՆ
 ՇԱՀԵՐԻ ՎՐԱ.....336-356

ԻՐԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Vardanyan Aharon
 SOME REMARKS ON THE SOCIOLOGUISTIC
 SITUATION IN XALXĀL.....358-365

Տոնոյան Արտյոմ
 ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
 ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
 ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ.....366-380

Բիանջյան Հասմիկ
 ՍԵՅՅԵԴ ՍՈՀԱՄՄԱԴ ԱԼԻ ՋԱՄԱԼՋԱԴԵԻ ԴԵՐԸ 19-ԸՂ
 ԴԱՐԻ ՎԵՐՁԻ և 20-ԸՂ ԴԱՐԻ ՄԿԶԲԻ ՊԱՐՄԻՑ
 ԳՐԱԿԱՆ ԼԵԶՎԻ ՆՈՐԱՅՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՅՈՒՄ.....381-392

Խաչատրյան Ջարոուհի
 ԹՅՈՒՐՔԱԿԱՆ ԾԱԳՄԱՆ ՁԻԱՆՈՒՆՆԵՐԸ
 ՊԱՐՍԿԵՐԵՆՈՒՄ.....393-402

Դավթյան Սոնա

*ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԱՆՎԱՆՄԱՆ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՄԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐԸ
ՊԱՐՄԿԵՐԵՆԻ ԵՎ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ԲՈՒՍԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԵՐՈՒՄ.....* 403-419

Կոստանյան Վահան

*ԱՅՐՈՒՄՆԵՐԻ ԾԱԳՈՒՄՆԱԲԱՆԱԿԱՆ ԱՌԱՍՊԵԼՆԵՐԸ
ԵՎ ՑԵՂԱՆՎԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ.....* 420-430

Գեղամյան Աստղիկ

ՄԻՐԱՅԻՆ ՄՈՏԻՎՆԵՐԸ «ՇԱՀՆԱՍԵ»-ՈՒՄ..... 431-440

Պետրոսյան Լիանա

*ԻՐԱՆԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՈՍՈՒՅԹԸ
Մ. ԱՀՄԱԴԻՆԵԺԱԴԻ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ
ՏԱՐԻՆԵՐԻՆ (2005-2013 ԹԹ.).....* 441-449

Կոստանյան Վահան

ԱՅՐՈՒՄԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐԻ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ..... 450-456

Брутян Ануш

*ПЕРСПЕКТИВЫ РОССИЙСКО-ИРАНСКОГО
СОТРУДНИЧЕСТВА ПОСЛЕ ПОДПИСАНИЯ СВПД.....* 457-471

Khorikyan Hovhannes

ON THE LOCATION OF THE NEPHTHALITES..... 472-486

**ԿՈՎԿԱՍՅԱՆ ՊԱՐՄԿԵՐԵՆՈՒՄ ԲՈՒՆ ԱՊԱՌՆԻ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԶԵՎԻ ԿԱԶՄՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՇՈՒՐՁ¹**

Բանալի բառեր՝ Կովկասյան պարսկերեն, իրանական բարբառագիտություն, Ապշերոնի բարբառ, բուն ապառնի, տիպաբանություն, քերականացում, արեալային շփումներ

Կովկասյան պարսկերենի տարբեր բարբառներում ապառնի ժամանակն² արտահայտվում է տարբեր միջոցներով: Անջատված լինելով պարսկերենի՝ միջինից վաղ դասական փուլին անցման շրջանից՝ կովկասյան պարսկերենը մի կողմից պահել է սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի կրած իմաստային լիցքը, որը թե՛ միջին պարսկերենում և թե՛ վաղ դասական պարսկերենում միաժամանակ արտահայտում էր նաև ապագայում ստուգապես կատարվելիք գործողության իմաստ և, փաստացիորեն լինելով սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևի արտահայտման միակ միջոցը³, մասնագետների

---

* ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի իրանագիտության ամբիոնի ասիստենտ, Բ.Գ.Թ., artyom.tonoyan@ysu.am

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՆ գիտության կոմիտեի տրամադրած ֆինանսավորմամբ՝ 18T-6F376 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

² «Ապառնի» եզրն այստեղ գործածված է երեք համընդհանուր ժամանակների՝ անցյալի, ներկայի և ապառնիի՝ միմյանց հանդեպ ունեցած ժամանակային հակադրության իմաստով՝ մի կողմ թողնելով բայի եղանակային և ժամանակային քերական կարգերում սրա բոլոր դրսևորումները:

³ Չնայած ժամանակակից պարսկերենում կա սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակի արտահայտման համար հատուկ կառույց, որը կազմվում է ըղձական ապառնի ժամանակաձևում x^vāstan «ուզել, ցանկանալ, կամենալ» եղանակավորող բայի խոնարհումից և հիմնական բայի հատած անորոշ դերբայից, սակայն

կողմից անվանվել է ներկա-ապառնի ժամանակ⁴՝ իսկ մյուս կողմից այս լեզվին անձանոթ է դասական պարսկերենի սահմանական եղանակի բուն ապառնիի կառույցը, որ կազմվում է *xʷāstan* եղանակավորող բայի օգնությամբ: Մա ինքնին քերականական նորաբանությունն էր դասական պարսկերենում⁵, քանի որ նշված եղանակավորող բայն իր ծագման նախնական շրջանում թերևս կատարել է միայն եղանակավորող բայի գործառույթ⁶, և սրա, որպես բայի հստակ ժամանակաձև,

սահմանական ապառնու իմաստի արտահայտման՝ միջին և դասական պարսկերեններից եկող պատմական ձևը (*mī* (< *mē* < *hamē*) բայական նախամասնիկ + բայի ներկայի հիմք + դիմային վերջավորություններ), պահպանվում է նաև ժամանակակից պարսկերենում, ինչպես օր.՝ *mīravam* «գնում եմ», «կգնամ», որոշ դեպքերում նաև՝ «գնալու եմ»:

⁴ Расторгуева В., Среднеперсидский язык, Москва, 1966, с. 92; Ефимов В., Расторгуева В., Шарова Е., Персидский, таджикский, дари, в кн.: Основы иранского языкознания. Новоиранские языки: западная группа, прикаспийские языки (отв. ред. Расторгуева В.), Москва, 1982, с. 155.

⁵ Ապառնիի արտահայտման եղանակային ձևերից անցումը ապառնի ժամանակի քերականական կարգի նորաբանություն է ոչ միայն դասական պարսկերենի համար: Չր. Աճառյանը այս առթիվ գրում է. «Ներկան և անցյալը իբրև իրողություն, որոշ օբյեկտիվ գաղափարներ են, բայց ապառնին իբրև չեղած, գուցե և չլինելիք մի բան, միշտ ենթակա է որոշ վերապահության: ... Ամեն լեզվի մեջ էլ կա ներկա և անցյալ ձև, բայց նույնիսկ հարուստ խոնարհմունք ունեցող լեզուների մեջ պատահում է, որ ապառնին հատուկ ձև չունենա, ինչպես սեմական լեզուներում, գոթերենում, հին գերմաներենում և այլն» (Աճառյան Չ., Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հատ. 4, մաս Բ, Երևան, 1961, էջ 119-120):

⁶ Այս համատեքստում պրսկ. *xʷāstan* եղանակավորող բայի օգնությամբ սահմանական եղանակի բուն ապառնի ժամանակաձևի կազմությունը տիպաբանական ընդհանրություն ունի անգլերենի հետ, որտեղ երկրորդ և երրորդ դեմքերում սահմանական ապառնին կազմվում է *will* «ուզել, ցանկանալ» եղանակավորող բայի օգնությամբ, և այս ձևն անգլերենում նախապես չի ընկալվել որպես ապառնիի ժամանակաձև (մանրամասն տե՛ս Գաբրիելյան Վ., «Ապառնի ժամանակը և եղանակավորությունը անգլերենում և հայերենում», Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1993 (4), էջ 82-96): Պարսկերենում ապառնու կազմության այս կառույցն Աճառյանը համեմատել է միջին հայերենում գործածական կամիմ + անորոշ դերբայ կառույցի հետ, ապա նաև լատ. *volo* և

քերականացման գործընթացը նույնիսկ դեռ 16-րդ դարում վերջնականապես ավարտված չէր⁷: Կովկասյան պարսկերենը չունի ապառնի ժամանակի արտահայտման որևէ միջոց, որն ընդհանուր կլիներ այս լեզվի բոլոր բարբառների համար: Տարածված լինելով աշխարհագրական տարբեր միջավայրերում, հետևաբար ենթարկվելով տարբեր լեզվական ազդեցությունների՝ կովկասյան պարսկերենի բարբառները հանդես են բերել ապառնիի արտահայտման տարբեր միջոցներ, որոնք իրենց խայտաբղետությամբ, թվում է, հարևանությամբ խոսված այն լեզուների դրոշմներն են, որոնց հետ կովկասյան պարսիկներն ունեցել են և որոշների հետ այժմ էլ ունեն շատ մերձ լեզվական շփումներ: Ապառնի ժամանակի արտահայտման ձևերն, ըստ այս լեզվի բարբառների, այնքան տարբեր են, որ առաջարկվել է նույնիսկ այն սահմանել որպես քերականական տարբերակիչ՝ ի շարս այլ քերականական, հնչյունական և բառային տարբերակիչների, որոնք հարկ է եղել կիրառել կովկասյան պարսկերենի բարբառային բաժանումն իրականացնելիս⁸:

Դասական պարսկերենի սահմանական եղանակի ներկայապառնի ժամանակաձևը ժառանգել են կովկասյան պարսկերենի բոլոր բարբառախմբերը, մի տարբերությամբ, որ ժամանակի

անգլ. I will ձևերի հետ (Աճառյան 1961, նշվ. աշխ., էջ 131): Եթե ճիշտ է այն տեսակետը, համաձայն որի հայերենի «կը» եղանակիչը սերում է գրաբարյան «կամիմ» եղանակավորող բայից և առաջին անգամ «կու» տեսքով վկայված է 10-րդ դարում Կեդծ Շապուրի Բագրատունու պատմության մեջ (մանրամասն տե՛ս Մարգարյան Ա., ««Կը» եղանակիչի ծագման մասին», Պատմա-բանասիրական հանդես, 1961(1), էջ 162), ապա հետաքրքիր ժամանակագրական համընկնում կա հայերենի «կամիմ» և պարսկերենի x^vaāstan «կամենալ, ուզել» բայերի քերականացման գործընթացի սկզբնավորման հետ կապված, որը կարող է դառնալ առանձին հետազոտության առարկա:

⁷ Lenepveu-Hotz A., Étude diachronique du système verbal persan (Xe-XVIIe siècles): d'un équilibre à l'autre (dissertation), Paris, 2012, p. 240.

⁸Տոնոյան Ա., Կովկասյան պարսկերեն. պատմահամեմատական ուսումնասիրություն (թեկն. ատենախոսություն), Երևան, 2015, էջ 21, (անտիպ):

ընթացքում, ներկայում կատարվող, տեղի ունեցող, ընթացքի մեջ գտնվող գործողությունների արտահայտման համար ստեղծելով նոր կառույցներ, պահպանել են միայն դրա երկրորդ՝ ենթադրական եղանակի արտահայտման գործառույթը, ինչպես օր.՝ դեմ. *pir mikufum* «կթոնեմ»⁹, մադր. *mevagenem* «կվերցնեմ», դոնադ. *mizanüm* «կխփեմ» և այլն: Դասական պարսկերենում վկայված է նաև սահմանական եղանակի ներկա ժամանակաձևի կազմության մի ձև, երբ բայի ներկայի հիմքին նախորդում են միաժամանակ երկու բայական նախամասնիկներ՝ *hamē-* և *bi-*, ինչպես օր.՝ *Hamē bitarsam ki mabādā dēv ma-rā vasvasa kunađ* «Վախենում եմ, որ Աստված չանի՝ դևն ինձ գայթակղի»¹⁰: Ընդ որում, ըստ Ժ. Լազարի, այս ձևն ունեցել է երկու հիմնական գործառույթ՝ մատնանշելով.

ա) տվյալ պահին կատարվող, ընթացող գործողություն¹¹,

բ) մոտ ապագայում կատարվելիք գործողություն¹²:

⁹ Սույն հոդվածում կովկասյան պարսկերենի տարբեր բարբառների և խոսվածքների համար կիրառվել են հետևյալն հապավումները՝ դեմ.՝ Դեմիրչիի խոսվ., մադր.՝ Մադրասայի բրբռ., դոնադ.՝ Ղոնադքենդի խոսվ., ապշ.՝ Ապշերոնի բարբառախումբ, սուր.՝ Սուրախանիի խոսվածք:

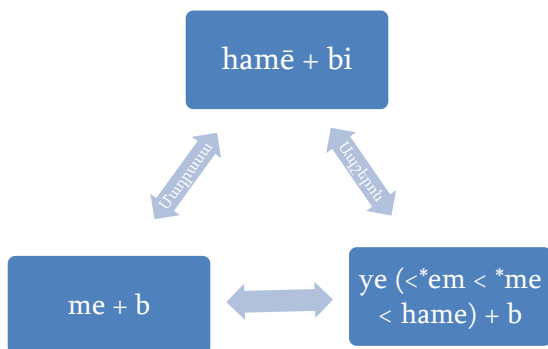
¹⁰ Lazard G., *La langue des plus anciens monuments de la prose persane*, Paris, 1963, p. 284.

¹¹ Հնավանդ այս ձևը պահպանել է դասական պարսկերենի իր հիմնական գործառույթը (սահմանական եղանակի ներկա-ապառնի ժամանակաձևի կազմություն) տաջիկերենում երկու՝ *omadan* և *ovardan* բայերի դեպքում, ինչպես *mebiyoyad* «գալիս է, կգա» կամ *mebiyorad* «բերում է, կբերի» (տե՛ս Семенов А., *Краткий грамматический очерк таджикского языка*, Ташкент, 1927, с. 9), իսկ միայն հարկադրական ապառնու կազմության գործառույթով արձանագրված է Ֆերդանայի և Բոթարավշանի (նախկ. Ուրա-Թյուբե) տաջիկական բարբառներում դարձյալ որոշ բայերի դեպքում, ինչպես օր.՝ *mebiravam* «գնալու եմ, պետք է գնամ» (տե՛ս Розенфельд А., *Глагол. Очерки по грамматике современного таджикского языка*, Сталинабад, 1953, с. 20):

¹² Lazard G., *op. cit.*, p. 284-285.

Կովկասյան պարսկերենի՝ Ապշերոնի և Մադրասայի բարբառներում ապառնի ժամանակն արտահայտող քերականական ձևերն ամենայն հավանականությամբ գալիս են դասական պարսկերենի նշված կադապարից՝ երկու բարբառներում հանդես բերելով տարբեր հնչյունական դրսևորումներ (տե՛ս գր. 1):

Գրաֆիկ 1

Ի տարբերություն ապշերոնյան բարբառախմբի՝ Մադրասայի բարբառում ապառնի կազմության այս ձևը կիրառվում է ոչ բոլոր բայերի դեպքում, մասնավորապես այս ձևով բուն ապառնի ժամանակաձև կազմելուց դուրս են մնում բոլոր նախածանցավոր բայերը, և երբեմն նաև պարզ և բաղադրյալ բայերը, որոնք ապառնի ժամանակաձևը կազմում են պարզապես *me* նախամասնիկի միջոցով, ինչպես օր.՝ *meduzum* «կարելու եմ», *mevinem* «տեսնելու եմ», *megardem* «փնտրելու եմ», *mevagenem* «վերցնելու եմ»:

Meb-//mebi-//mebü- նախածանցային կապակցության փոխարեն *me-* ձևի գործածությունը ապառնու կազմության ժամանակ Մադրասայի բարբառում, կարող է բացատրվել *bi-*(//*ü-*) բայական նախամասնիկի անկմամբ բոլոր բաղաձայնասկիզբ

բայերի դեպքում, բացառությամբ *r-* և *k-* բաղաձայնով սկսվող որոշ պարզ բայերի, ինչպես օրինակ՝ *mebüksüm* «սպանելու եմ», *mebükünüm* «շինելու եմ (հայիոյանք)», *mebram* «գնալու եմ» և այլն: Ձայնավորասկիզբ բայերի դեպքում *mebi-/mebü-* կապակցության մեջ *bi-/bü-* նախամասնիկը պահպանվում է առանց բացառության, ինչպես օրինակ *mebofum* «գտնելու եմ» (տե՛ս աղ. 1), *mebiom* «գալու եմ», *mebiarund* «բերելու եմ» և այլն¹³:

Ապշերոնի և Մադրասայի բարբառներում դասական պարսկերենի սահմանական ներկայի այս երկրորդ գործառույթը ժամանակի ընթացքում ձեռք է բերել բացարձակ ապառնիի հատկություն և այժմ գործածվում է ապագայում ստուգապես կատարվելիք գործողություն ցույց տալու համար (տե՛ս աղ. 1):

Աղյուսակ 1

		<i>Մադրասայի բարբառ</i>		<i>Ապշերոնյան բարբառ</i> ¹⁴	
<i>Էզ.</i>	1	mebofum «գտնելու եմ»	<i>oftan գտնել</i>	yebsaxum «անելու եմ»	<i>saxtan - անել</i>
	2	mebofi «գտնելու ես»		yebsaxi «անելու ես»	

¹³ Ս. Ղաթախյանը կովկասյան պարսկերենի Մադրասայի բարբառին նվիրված իր ատենախոսության մեջ նշում է, որ այստեղ սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևը կազմվում է *me-* բայականան նախամասնիկի օգնությամբ՝ չհիշատակելով *me-* + *b(i-/i-/ü-)* կաղապարի որևէ օրինակ, որի արդյունքում դասական պարսկերենից եկող հնավանդ այս կառույցի առկայությունը հեղինակի մոտ մնացել է աննկատ (տե՛ս Калтачян С., Татский язык матрасинцев, автореф. диссер., Ереван 1972, с. 13):

¹⁴ Օրինակները բերված են ապշերոնյան բարբառախմբի Սուրախանիի խոսվածքից (բանասաց Շահին Ռզան, ծնված 22.04.1965 թ. ներկայիս ԱՀ Յենի Սուրախանի ավանում: Նյութը գրառվել է 02.03.2016 թ.):

	3	mebofu «գտնելու է»		yebsaxü «անելու է»	
Հոգն.	1	mebofink «գտնելու ենք»		yebsaxim «անելու ենք»	
	2	mebofind «գտնելու էք»		yebsaxind «անելու էք»	
	3	mebofund «գտնելու են»		yebsaxünd «անելու են»	

Սա մի դեպք է, որ երկու բարբառների ուսումնասիրողների կողմից երբևէ չի նկատվել, ավելին՝ տրվել են սխալ մեկնաբանություններ: Մասնավորապես Գ. Հուսեյնովան նշում է, որ թաթերենի ապշերոնյան բարբառախմբում ապառնի ժամանակը կազմվում է բայահիմքին *i-* մասնիկի նախահավելմամբ, ինչպես օր.՝ *iburom* «գնալու եմ», *ibirey* «գնալու ես», *ibirov* «գնալու է»¹⁵, իսկ ըստ Իլ. Բերեզինի՝ Ապշերոնի բարբառում ապառնին կազմվում է *bi-* բայական նախամասնիկի հավելմամբ¹⁶: Ընդհանուր առմամբ, եթե Մադրասայի բարբառի դեպքում կա բավական տեսանելի հնչյունական կապ դասական պարսկերենի համապատասխան ձևի հետ, ապա ապշերոնյան բարբառում հանդիպող ձևը կարիք ունի որոշակի մեկնաբանության: Ի տարբերություն Մադրասայի բարբառի, որտեղ դասական պարսկերենի շարունակականությունն հաղորդող *hamē-* բայական նախամասնիկը ժամանակի ընթացքում, ինչպես ուշ դասական, ապա և ժամանակակից պարսկերենում դարձել է *mē-/mī-*՝ Սուրախանիի խոսվածքում այն ենթարկվել է այլ

¹⁵ Hüseynova G., Lahic tatların dili, Bakı, 2002, s. 109.

¹⁶ Beresine I., Recherches sur les Dialectes Persans, Casan, 1853, p. 13.

հնչյունական զարգացման՝ դառնալով նախ *em-* (*me-* ձևի դրափոխությամբ), հետո՝ *e-*, ապա՝ *ye-* (*em > e > ye*)¹⁷:

Արիսքյուշի և Դաղդուշիի կենտրոնական թաթական բարբառներում և սրանց համեմատաբար մոտ տարածվող հյուսիսային բարբառախմբի որոշ խոսվածքներում (Գենդաբ, Ղըրասանգ, Քունչալ, Չարաղ) բուն ապառնին կազմվում է ապառնու դերբային ներկայի դիմային վերջավորությունների հավելմամբ¹⁸, ընդ որում այս կառույցն ունի լայն կիրառություն նաև հրեական թաթերենում¹⁹ (տե՛ս աղ. 2): Ապառնու դերբայը, կենտրոնական թաթական բարբառներում կազմվում է անորոշ դերբային ածականակերտ *-i* (< դաս. պրսկ. *-ī* < միջ. պրսկ. *-īg*) վերջածանցի հավելմամբ²⁰, և ապառնու կազմության այս եղանակը տիպաբանական ընդհանրություն ունի Ղարաբաղի բարբառի

¹⁷ Կովկասյան պարսկերեի տարբեր բարբառներում *mi-* (< դաս. պրսկ. *mē-*) բայական նախասանիկը վկայված է *ma -//me-//mū //mu-//mi-* ձևերով, իսկ էթե նախորդում է շրթնային բաղաձայնի, ապա՝ *im-*, *um-*, *-im*, *in-*, *un-*, *ām-*, *ān-* (Грюнберг А., “Система глагола в татском языке”, Иранский сборник, (К семидесятипятилетию проф. И. И. Зарубина), Москва, 1963, с. 129), ինչպես օր.՝ *imbardan* «տանում է», *imbošu* «լինում է» և այլն: Սուրախանիի խոսվածքի դեպքում *-mb-* բաղաձայնական խմբի պարզեցման հետևանքով տեղի է ունեցել երկշրթնային բաղաձայններից մեկի՝ *m-* ի անկում, որի արդյունքում, օրինակ, **embsaxūm > *ebsaxūm > yebsaxūm* «անելու են»:

¹⁸ Չնայած Ալ. Գրյունբերգը նշում է, որ այս բարբառներում ապառնին կազմվում է կամ անորոշ դերբայի կամ ապառնի դերբայի օգնությամբ, սակայն, ենթադրաբար, լեզվի զարգացման ընթացքում ապառնու՝ *-i* դերբայակերտի սղման արդյունքում ձևաբանական տեսքի փոփոխությունը և համընկնումը անորոշ դերբայի հետ շփոթի պատճառ է դարձել Ալ. Գրյունբերգի համար: Սա հաստատվում է նույնիսկ հենց Գրյունբերգի բերած օրինակներով, որտեղ եզակի թվի երկրորդ դեմքում նշված է երկու ձևի միաժամանակ գործածություն՝ *raftani // raftaniyi* «զնալու ես» (Грюнберг А., указ. раб., էջ 71):

¹⁹ Authier G., Grammaire juhuri, ou judéo-tat, langue iranienne des Juifs du Caucase de l'est, Wiesbaden, 2012, p. 95.

²⁰ Համապատասխանում է հայերենի *-ական*, *-ային*, *-յան* ածականակերտ վերջածանցներին:

սահմանական եղանակի ապառնիի կազմության հետ²¹ (տե՛ս աղ. 2):

Աղյուսակ 2

Դեմք	Թիվ	Կենտրոն. բարբառ	Հյուսիս. որոշ խոսվ.	Հրեական թաթերեն	Ղարաբաղի բարբառ
Եզ.	1	Rāftanüm	Rāftanim	Soxdeninüm	մրոնըլակա ն ըմ
	2	rāftaniyi / raftani	Rāftanind	Soxdenini	մրոնըլակա ն ըս
	3	Rāftanü	Rāftanünd	Soxdenini	մրոնըլակա ն ա
Հնգլ.	1	Rāftanim	Rāftaniyim	Soxdeninim	մրոնըլակա ն ընք
	2	Rāftanind	Rāftanind	Soxdeninit	մրոնըլակա ն ըք
	3	rāftanünd	Rāftanund	Soxdeninüt	մրոնըլակա ն ըն

Աղբրեջաներենում *-mali/-mæli* բայական ածանցով ապառնու դերբայից կազմվող հարկադրական եղանակը նույնպես տիպաբանական ընդհանրություն կարող է ունենալ աղյուսակում բերված ձևերի, հետ, եթե ճիշտ է այն վարկածը, ըստ որի թյուրքական լեզուների օղուգական խմբում հանդիպող հարկադրականության *-mali* բայածանցը բայանվանակերտ *ma-* և պատկանելության *li-/liq-* ցուցիչների բաղարկման արդյունքում առաջացած ձև է²²:

²¹ Աճառյան Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, I մաս, Երևան, 1940: 315; Ղազարյան Լ., Պարսկերենի և հայերենի բայական համակարգերի զուգադրական քննություն (ատենախոսություն), Երևան, 2004, էջ 84-85, (անտիպ):

²² Тенишев Э. (глав. ред.), Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков: морфология, Москва, 1988, с. 357-358: Թյուրքական լեզուների և կովկասյան պարսկերենի միջև նկարագրված տիպաբանական կապի գոյության

Ապառնու կազմության երրորդ տիպը, որը գործածական է թաթերենի Լահիջի և հյուսիսային բարբառախմբերում, կազմվում է հարկադրական եղանակ արտահայտող *bayistan* «պետք լինել, անհրաժեշտ լինել» բայի հնչյունական տարբեր ձևերից, ինչպես՝ *bistan, bista, basta, sa, sar*²³ և հիմնական բայի ստորադասական եղանակի ներկա ժամանակաձևով խոնարհումից (տե՛ս աղ. 3): Կովկասյան պարսկերենի Լահիջի և Ղուբայի բարբառախմբերում բուն ապառնի ժամանակը առաջացել է նախնական փուլում տվյալ ժամանակաձևի իմաստն արտահայտող եղանակավորող բայի քերականացման ճանապարհով, այլ կերպ ասած տեղի է ունեցել հարկադրական եղանակի միաձուլում սահմանական եղանակի հետ, և լեզվի զարգացման արդի փուլում բարբառակիրների կողմից պատմականորեն հարկադրականությունն նշող այս կառույցն այլևս ընկալվում է բացարձակ ապառնու իմաստով, իսկ հարկադրական եղանակի արտահայտման համար կիրառվում են այլ միջոցներ²⁴:

հնարավորությունն առաջին անգամ նկատել է բ.գ.թ., դոց. Վ. Ոսկանյանը 2016թ., փետրվարին՝ մի քննարկման ժամանակ:

²³ Грюнберг А., Язык североазербайджанских татов, Ленинград, 1963, с. 71.

²⁴ Հարկադրական եղանակը Լահիջի բարբառում արտահայտվում է երկու եղանակով: Առաջինն՝ ադրբեջաներեն *gərək* «պետք, անհրաժեշտ» եղանակավորող բառի, իսկ երկրորդը ապառնու դերբայի միջոցով է կազմվում (*Hüseynova G.*, նշվ. աշխ., էջ 112-113), որը ձևաբանական տեսքով համընկնում է կենտրոնական թաթական բարբառների բուն ապառնի ժամանակի հետ: Սա թույլ է տալիս ենթադրել, որ կենտրոնական թաթական բարբառներում ևս բուն ապառնի ժամանակը ձևավորվել է հարկադրական եղանակի հիմքի վրա: Իսկ Մաղրասայի թաթախոս հայերի լեզվում այն արտահայտվում է *mistir* եղանակավորող բայի օգնությամբ, որն, ըստ ամենայնի, հանգում է դաս. պրսկ. *mibāyestid* «պետք է, անհրաժեշտ է» հարկադրական եղանակ արտահայտող բային, որտեղից միջնավանկի հավելմամբ նախ՝ *mistid, ապա լեզվում գործող ռոտացիզմի անշեղ կանոնով՝ *mistir*:

Թիվ	Դեմք	Լահիջ ²⁵	Ղուբա (Ղոնաղքենդ)
Էզ.	1	san jürüm «փնտրելու են»	bistan buram «զնալու են»
	2	san jüri «փնտրելու ես»	bistan buroyi «զնալու ես»
	3	san jüri «փնտրելու է»	bistan buray «զնալու է»
Հոգն.	1	san jürim «փնտրելու ենք»	bistan burayim «զնալու ենք»
	2	san jürind «փնտրելու եք»	bistan burayind «զնալու եք»
	3	san jürund «փնտրելու են»	bistan burayund «զնալու են»

Սահմանական ապառնու կազմության նման տիպաբանությունը հատուկ է նաև արևմտահայկական բարբառներին, որոնցում «*պէտք է, պիտի*» եղանակիչը չունի հարկադրականության իմաստ²⁶, այլ գործածվում է միայն ապառնու իմաստով, ընդ որում բառը առանց հնչյունական փոփոխության պահել են Վանի, Կարինի և Սշո բարբառները²⁷: Տարբեր, այդ թվում և արևելահայկական որոշ բարբառներ պահպանում են սրա կրճատված ձևերը, ինչպես *պիտ, պի, տի, պ, տ*

²⁵ Hüseynova G., նշվ. աշխ., էջ 109:

²⁶ «Ուիտի» բառի եղանակիչ իմաստով կիրառությունները թե արևմտահայ և թե արևելահայ գրական լեզուներ անցել են միջին հայերենից իմաստային մի տարբերությամբ. առաջինում պիտի + դիմավոր բայ կառույցը պարզապես ապառնի է ցույց տալիս, իսկ երկրորդում՝ արևելահայ գրականում՝ պարտավորական, հարկադրական իմաստ է արտահայտում (Անթույան Ս., «Աշխարհաբարի ըղձական, պայմանական, հարկադրական եղանակների առաջացումն ու զարգացումը», Լրաբեր հասարակական գիտությունների, 1974 (10), էջ 52):

²⁷ Աճառյան 1961, նշվ. աշխ., 139:

և այլն²⁸: Հետաքրքիր է, որ արևելահայկական բարբառներից Լոռվա և Շամշադին-Դիլիջանի խոսվածքներում *պիտիմ*, *պիտիս*, *պիտի*, *պիտինք* ... ձևերը կրճատվելով դառնում են *դեմ*, *դես*, *դի*, *դենք*, *դեք*, *դեն* (տես աղ. 4):

Աղյուսակ 4

«Պիտի» եղանակավորող բայով ապառնի ժամանակաձևը արևմտահայկական և արևելահայկական բարբառներում ²⁹					
Թիվ	Դեմք	Մշո բարբառ	Կարնո բարբառ	Շամշադին-Դիլիջանի խոսվածք	Լոռու խոսվածք
Եզ.	1	բըդի կարիմ	պիդի աշեմ	հաքնիլ դեմ	հաքնիլ տեմ
	2	բըդի կարիս	պիդի աշես	հասնիլ դես	հաքնիլ տես
	3	բըդի կարե	պիդի աշե	հասնիլ դի	հաքնիլ տի
Հոգն.	1	բըդի կարինք	պիդի աշենք	հասնիլ դենք	հաքնիլ տենք
	2	բըդի կարիք	պիդի աշեք	հասնիլ դեք	հաքնիլ տեք
	3	բըդի կարին	պիդի աշեն	հասնիլ դեն	հաքնիլ տեն

²⁸ Անթռայան Ս., նույն տեղում:

²⁹ Հայ բարբառագետների մի մասը «պիտի» եղանակավորող բայով կազմված կառույցները խնդրո առարկա բարբառներում ներկայացրել են հարկադրական եղանակի տակ (տե՛ս Մեծունց Բ., Շամշադին-Դիլիջանի խոսվածքը, Երևան, 1989, էջ 97; Ասատրյան Մ., Լոռու խոսվածքը, Երևան, 1968, էջ 132; Մկրտչյան Հ., Կարնո բարբառը, Երևան 1952, էջ 74 նն), իսկ որոշ բարբառագետներ ներկայացրել են սահմանական եղանակի տակ (տե՛ս, օրինակ, Բաղդասարյան – Թափալցյան Ս., Մշո բարբառը, Երևան 1958, էջ129):

Դժվար է բացատրել, թե կովկասյան պարսկերենի և հայկական բարբառների միջև տիպաբանական այս ընդհանրությունն ինչ ճանապարհով է առաջացել. համենայն դեպս այս լեզուների հարևանությամբ տարածված թե թյուրքական լեզուներում և թե պարսկերենում, կան ապառնիի կազմության ինքնուրույն միջոցներ, և պրսկ. *bāyad* եղանակիչով և թուրք. *mali-/meli-* «պիտի» բայաձանցով կառույցները կարող են փոխանցել ապառնու իմաստ այս լեզուներում ճիշտ այնքան, որքան «*պետք է, պիտի*» բառերը արևելահայերեն գրական լեզվում: Համենայն դեպս «*պիտիս*» եղանակիչից նշված բոլոր ձևերի հնչյունական տեսքերի և համապատասխան գործառույթների առաջացումը հայերենում տեղի է ունեցել բավական տևական գործընթացների արդյունքում, և պետք է հաշվի առնել, որ «պիտի» բառի բարբառային մաշված տարբերակներից մեկը՝ «*տի*»-ն ունի վկայություններ նույնիսկ դեռևս միջին հայերենում, մասնավորապես գործ է ածված այդ տեսքով Վ. Այգեկցու (XII-XIII դդ.), Մ. Նաղաշի (XV դ.) և Հ. Թլկուրանցու (XIV- XV դդ.) մոտ³⁰:

***

Ընդհանրացնելով պետք է ասել, որ կովկասյան պարսկերենի տարբեր բարբառները, տարածված լինելով միմյանցից հեռու, հաճախ առանձին կղզյակների տեսքով, բուն ապառնի ժամանակաձևի իմաստը փոխանցում են տարբեր միջոցներով: Լեզուն իր որոշ բարբառներում կարողացել է պահել բնիկ ձևեր, որոնք նույնիսկ չեն պահպանվել ժամանակակից պարսկերենում, բայց մյուս կողմից համալրվել է ապառնի ժամանակի արտահայտման նոր միջոցներով, որոնք պամանավորված են թե լեզվի ներքին զարգացման օրինաչափություններով, և թե

³⁰ Մարգարյան Ա., նշվ. աշխ., 170-171:

արտաքին ազդեցություններով: Կովկասյան պարսկերենում բուն ապառնու կազմության 3 հիմնական տիպ է առանձնանում՝

1. Դասական պարսկերենին հանգող հնավանդ ձև *hamē- + be-* բայական նախդիրների համատեղ գործածությամբ կառույց,
2. ապառնի դերբայով կազմության ձև, որը տիպաբանորեն ընդհանրական է միաժամանակ նաև պարսկերենի, թյուրքական լեզուների և հայկական որոշ բարբառների հետ,
3. հարկադրականություն արտահայտող *bāyistan* «պետք լինել» եղանակավոր բայի քերականացում, որն իր հերթին տիպաբանորեն ընդհանուր է հայկական որոշ բարբառների հարկադրական ապառնու կազմության համապատասխան կառույցի հետ:

Ապառնու կազմության կովկասյան պարսկերենի այս խայտաբղետ քարտեզը հաստատում է խնդրո առարկա լեզվի ուսումնասիրության գործում տիպաբանական համեմատությունների մեթոդի կարևորությունը: Ի շարս հնչյունական և բառային միջոցների, սա նոր հետաքրքիր քերականական ապացույց է այն բանի, որ կովկասյան պարսկերենը անջատվել է պարսկերենի վաղ դասական փուլից, երբ *x'āstan* բայը պարսկերենում ուներ միայն եղանակավորող բայի գործառույթ և որպես սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակաձևի կազմության անբաժան միավոր դեռևս քերականացած չէր, և սա է պատճառը, որ կովկասյան պարսկերենում չունենք այս բայով ապառնիի կազմության և ոչ մի դեպք:

**ON SOME PECULIARITIES OF THE FORMATION OF
CATEGORICAL FUTURE TENSE IN CAUCASIAN PERSIAN
LANGUAGE**

**Тоноян Артыом
(Summary)**

This article discusses some aspects of different structural formations of the categorical future in the Caucasian-Persian (Tati) language. The relations of some structures of Iranian origin with those of Classic Persian are revealed by applying the historical-comparative method. The fact, that in the late Classical Persian the verb *x^vāstan* was used in the formation of the future tense of indicative mood while that verb doesn't have this function in the Caucasian-Persian language, proves that Tati language has separated from the Persian continuum in the early classical period. The comparative studies bring out typological identities between some future tense structures in the Tati language and other languages of the region, particularly in Persian, Turkic languages and a number of Armenian dialects.

**О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ОБРАЗОВАНИЯ
КАТЕГОРИЧЕСКОГО БУДУЩЕГО ВРЕМЕНИ В КАВКАЗСКО-
ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ**

**Тоноян Артем
(Резюме)**

В статье рассматриваются некоторые аспекты разных структурных образований категорического будущего времени в кавказско-персидском языке. Применением историко-сравнительного метода выявлены связи некоторых структур иранского происхождения с классическим персидским. Фактом отсутствия грамматизации модального глагола *x^vāstan* в татском языке при образовании будущего времени было обосновано доказательство выделения татского от общеперсидского континуума в раннем этапе классического периода, когда еще *x^vāstan* имел только модальное использование. В результате сопоставительного исследования некоторые структуры образования будущего времени в татском языке оказались типологически едиными для других языков региона, в особенности – для персидского, тюркских языков и ряда армянских диалектов.